

Vydáno na počest oslav

120. výročí založení

ústavu v Kostomlatech

O vesnici Kostomlaty pod Milešovkou je první zmínka roku 1333 jako o součásti oseckého panství. V té době zde byl i mohutný hrad. Na hradě se střídali majitelé. Kdo vlastnil hrad, byl vrchností i pro vesnici. Po pánech z Oseku byli majiteli páni z Dubé, páni z Herštejnu, císař Karel IV., páni ze Žerotína. Počátkem 17.stol. se dělili o kostomlatské panství bratři Petr a Oldřich Kostomlatští z Vřesovic. Nenastěhovali se do rychle pustnoucího hradu, který potřeboval mnohé opravy. Nechali si postavit ve vesnici každý svou tvrz. Jedna z těchto tvrzí později posloužila jako základ barokního zámku.

Zámek dal zbudovat roku 1670 Jan Čenín z Chudenic. První zmínky o něm jsou z roku 1684.

Zámek se skládá ze dvou budov obdélníkového půdorysu, které k sobě přiléhají. Střední část zámku nese znaky renesančního slohu, což by nasvědčovalo tomu, že jejím jádrem je jedna ze zmíněných tvrzí. Novější, severní část, pochází z přelomu 19. a 20. stol. a je přisazena kolmo na směr starší zástavby.

Zámek je dvoupatrová sedmiosá budova, opatřená na dvou nádvorních rozích při východním průčelí čtyřpatrovými válcovitými věžemi. Vlastní stavba je kryta valbovou střechou. Okna jsou převážně obdélníková, v prvním patře empírová, zakončená půloblouky. V přízemí jsou okna doplněna půlkruhovitým frontonem a mřížemi. Dvě okna jsou elipsovitá. Též jižní křídlo má obdélníková okna, v prvním patře s nadokenními frontony. Výzdoba kolem oken ve druhém patře ze západní i východní strany je secesní. Z nádvorní strany střední budovy je přisazeno vnější secesní schodiště vedoucí do prvního patra. Při východní vnější zdi ve střední budově jsou ve všech třech podlažích chodby. Přízemní z nich je zaklenuta hřebínkovou klenbou. V chodbě v přízemí pod jižním křídlem je valená klenba s lunetami. V jihovýchodní věži je točité schodiště.

Renesanční jádro zámku ztratilo značně na původním charakteru pozdějšími úpravami (koncem 17.stol., v letech 1820 a 1910). Renesanční dispozice je však dodnes patrná. Zámek je v evidenci památkové péče.

Roku 1687 získali panství Kostomlaty od hraběnky Diany Marie Čenínové Clary-Aldringenové, po nich je drželi Věžníkové z Věžník a v 19.stol. Ledebourové. To byl již zámek ve velmi špatném stavu, prakticky neobyvatený. Hrabě Ledebour byl velmi zadlužen, a tak nepomýšlel na opravy, nýbrž na prodej. Roku 1870 zámek prodal zemskému výboru. Tento úřad rozhodl o adaptaci budov. Pozval českého stavitele, jenž si přivezl do Kostomlat třicet dělníků. Náklady na přestavbu činily 23 tisíc zlatých.

Roku 1887 bylo rozhodnuto, že v kostomlatském zámečku bude zřízena „Královská česká zemská polepšovna a donucovací pracovna“. To se uskutečnilo roku 1888. Dne 21. listopadu 1888 přišlo do zámečku 25 mužů – káránců a s nimi jeden vrchní strážmistr, čtyři strážmistři, osm mistrů různých profesí a správce. V čele polepšovny stál ředitel – 32letý duchovní Josef Kouzal.

Do Kostomlat přibylo asi 80 ženských káranek pod dozorem deseti řádových sester od sv. Karla Boromejského. Zařízení přesně odpovídalo novým zákonům č 89, 90 a 106 z roku 1885, kterými se zřizovaly za prvé: tzv. donucovací pracovny a za druhé: polepšovny.

V donucovacích pracovnách mohly být zadrženy osoby odsouzené pro potulku, žebrotu, příživnictví, prostituci a osoby štítící se práce. O zadržení a umístění v pracovně rozhodovala zvláštní komise. Její rozhodnutí bylo konečné. Osoby mladší 18 let nemohli být umístěny v donucovací pracovně, nýbrž jen v polepšovně. Okruh osob, které mohly být zadrženy v polepšovně, byl širší. Patřili sem i mladiství kteří se dopustili trestného činu, jež se jenom pro nedospělost pachatele nepokládal za zločin. Rovněž sem náležely i osoby, které se dopustily přečinu nebo přestupku. Nedospělé osoby sem mohly být umístěny i na návrh svých zákonných zástupců se svolením opatrovnického úřadu.

Stanovy polepšovny pro káranky v Kostomlatech uvádí, že účelem polepšovny bylo „aby káranky na základě zákonných ustanovení tam dodané, polepšené byly a z nich se staly nucenou prací, jakož i vhodným vyučováním pracovitě nábožně-mravné lidi“.

V polepšovně by se mělo dívkám dostat mravní výchovy a výcviku v nějakém zaměstnání, přiměřeném jejich schopnostem a určeném pro jejich budoucí život.

Řízení a správa zařízení ústavu náležely výboru zemskému království českého. Zároveň byl stanoven nad ústavem policejní dohled. Vyučování káranek školou povinných zabezpečovala řeholnice s učitelským vysvědčením. Vyučování probíhalo v češtině i němčině. Na vlastní žádost se mohly výuky zúčastnit i káranky školou nepovinné. O prospěchu a chování káranek se konala dvakrát měsíčně domácí porada. Schůze tzv. domácí komise připomínala vzdáleně dnešní porady vedení. Konala se jednou za dva měsíce, ve složení člen zemského výboru, představená domu, duchovního správce, lékař a vyučující řeholnice a řešila nejdůležitější problémy ústavu.

Zcela odděleny od sebe byly ubytovány dospělé a nedospělé. Hned po přijetí do ústavu byla každá káranka seznámena s domácím řádem. Podrobně seznamoval s uspořádáním života v ústavu, s pravidly chování i povinnostmi káranek.

Káranky byly zaměstnávány při domácích pracích v ústavu, při pracích v ústavní režii nebo pracích pro cizí podnikatele. Přednostně byla volena činnost, která by byla v budoucnu vhodná pro zaměstnání káranek, důraz se kladl na výcvik v domácích pracích – praní, žehlení, úklid a pomoc v kuchyni. Mimo ústav mohli pracovat jen dospělé káranky. Dospělá káranka nesměla být v ústavu ponechána déle než tři roky. Služební instrukce v §7 nařizovala zaměstnancům zacházet s kárankami přísně a spravedlivě, svědomitě káranky vychovávat a vyučovat, vyvarovat se hrubého a surového jednání.

I po vzniku Československé republiky plnilo zařízení nadále svůj účel. Neslo název Zemská vychovatelna pro dívky a donucovací pracovna. Výchovu zajišťovaly i nadále řádové sestry (cca dvacet řeholnic). Jejich představená byla i vedoucí ústavu.

Denní řád: 5:30hod. budíček, pak mytí a úklid, 6:30hod. snídaně a bohoslužby, pak do 11 hod práce, oběd trval do 13 hod. a po něm následovala vycházka v ústavní zahradě

Odpolední zaměstnání trvalo od 14 hod do 18 hod. Pak chovanky povečeřely a od 19:30 hod. byl klid na lůžku. Při zaměstnání se chovanky učily šít, vyšívat, prováděly veškeré práce spojené s úklidem budov. Jedna skupina chovanek trvale pracovala v živočišné výrobě. Staraly se o 12 kusů krav a 4-5 kusů prasnic. Dvě skupiny pracovaly od jara do podzimu v rostlinné výrobě. Ústav vlastnil několik hektarů polí. K polním pracem sloužily i dva páry tažných koní, jejichž obsluhu zajišťovali dva kočí.

V ústavní zahradě byla intenzivně pěstována zelenina – od rychlené až po zeleninu k uskladnění. Ústav obhospodařoval i všechny ovocné stromy na svých loukách a okolo polí. Převažovaly hlavně hrušně a jabloně. Pro hospodárné využití ovoce byla postavena sušárna ovoce a bylo jí v sezóně plně využíváno. Ústav přijímal i zakázkové práce od rodin z Teplíc a okolí. Starší dívky draly peří a praly prádlo, mladší hlavně vyšívaly (např.: monogramy na výbavy pro nevěsty). Vydělané peníze byly chovankám vypláceny při odchodu.

Při odpírání práce mohla být chovanka potrestána 14 denním půstem v temné komoře s tvrdým lůžkem – k tomuto účelu sloužilo šest samotek. Při hrubém chování vůči dozorcům jí mohla být nasazena pouta. Často se užívalo i tzv. připoutání, což znamenalo spoutání pravé nohy a levé ruky dotud, než chovanka slíbila nápravu, nejdéle však na šest hodin. Těžším a obávaným trestem byl tzv. „kúl“. Na dřevěném kúlu byla pouta pro ruce a nohy, které se mohly šňůrou vytahovat tak vysoko, že se chovanka dotýkala země jen špičkami prstů. Takto směla být ponechána pouze dvě hodiny. Bylo používáno i bití holí. „Pepřová hruška“ (plechovka s pepřem velikosti ořechu) se vkládala do úst, aby zabránila křiku. Při trvalém odpírání poslušnosti se užívalo svěrací kazajky a samotky. K trestání chovanek mladších 18 let byla kompetentní sestra představená. Lehké kázeňské přestupky se u nich řešily buď veřejnou důtkou nebo dvou až třídním půstem. Při odmítání poslušnosti bylo chovance uštědřeno 25 ran holí silnou jako pěst. Tresty zavedené pro dospělé zde užívány nebyly.

Na základě těchto faktů si lze utvořit určitou představu o organizaci a provozu ústavu od doby vzniku republiky do okupace.

Mnichovský diktát změnil od základu poměry v celé naší zemi. Po obsazení pohraničí bylo z podnětu Zemského výboru v Praze rozhodnuto ústav přemístit. Chovanky i řádové sestry byly v noci ze 7. na 8. října 1938 odvezeny na nádraží v Bílině a odtud ranním vlakem do Chroustovic. Zde byla pohotově uvolněna budova zámku – do té doby dětské zotavovny při léčbě tuberkulózy dětí v Luži – Košumberku. Dívčí polepšovna zůstala v Chroustovicích až do r. 1948.

Kostomlatský zámek byl po dobu okupace využit jako německá výchovna pro dívky, tzv. Gaujugendheim. Posláním tohoto německého ústavu byl zřejmě stejný – výchova mravně ohrožených dívek. Po osvobození byl ústav převzat zemskou správou.

V dubnu a květnu 1948 byl do Kostomlat vrácen ústav z Chroustovic pod názvem „Zemská vychovatelná pro dívky v Kostomlatech.“ Řádové sestry byly z vychovatelný

odvolány. Poslední představená z jejich řádu byla řádová sestra Leandra Havlasová. Ústav přišel do správy KNV v Ústí nad Labem, referátu práce a sociální péče. Po 1. únoru 1952 ústav přešel do kompetence ministerstva spravedlnosti. A konečně od 1. ledna 1956 přešel ústav do správy ministerstva školství, kam patří dodnes.

Ředitelem ústavu v této době byl krátce pan Novotný, dále od roku 1954 pan Rudolf Berger. V době jeho působení bylo v ústavu 144 chovank a 27 zaměstnanců (údaje z r. 1959).

Část chovank pracovala v dílně švadlen, další část v kuchyni, prádelně a na úklidech. Asi 25 chovank pracovalo v zahradě. Ostatní byly zaměstnány jako brigádnice ve sklárnách a u lesní správy.

Výuka ve škole byla v této době povinná pouze pro část děvčat – jako doplnění základního vzdělání. Obsah výuky vycházel z osnov ZDŠ. Vyučovalo se ve dvou třídách, v každé bylo přibližně 30 žákyň.

Začátkem 70. let odešel z ústavu pan Berger a až do příchodu nového ředitele pana Bedřicha Svobody vedl ústav pan Jan Koutský – tehdejší hospodář. Pan Svoboda působil v Kostomlatech velmi krátce. Po jeho odchodu nastoupil do funkce ředitele dřívější vychovatel pan Zdeněk Zicha (rok 1973).

Během svého působení v ústavu zavedl systém komplexní aktivní převýchovy (SKAP). Vznikla struktura, která obsahovala skupinovou psychoterapii a speciální výchovu, volnou tribunu, autogenní trénink, nácvikové půlhodiny, deníky apod. Současně se zvyšovala intenzita speciální výchovy (přednášky, semináře, exkurze). Pod odborným vedením dr. Zichy vznikla interní skupina výchovné a psychotherapeutické techniky.

Při VÚM byla zřízena učňovská škola (později SOU). Nejprve zde byly vychovávány švadleny, později přibývaly i další učební obory. V roce 1973 měl VÚM 5 výchovných skupin s kapacitou 72 chovank v Kostomlatech a dislokované pracoviště v Lomnici nad Popelkou u n.p. Technolen (kapacita 20).

Počátkem 80. let se zlepšilo i vnitřní vybavení ústavu, zejména nová schodiště, dřevěné obklady, zřízení nové zasedací místnosti a zřízení komplexu odborných pracoven.

Dr. Zicha působil v Kostomlatech až do roku 1986. Poté se stal ředitelem pan Alexandr Bednář. Kapacita zařízení byla 120 svěřenek a 63 zaměstnanců. V pracovních výchovných skupině v Dubí bylo 24 svěřenek.

Svěřenky byly zařazovány do SOU, kde se mohly vyučit ve tříletých oborech zahradnice a švadlena nebo ve dvouletém oboru obchodní provoz.

Se změnou společnosti se měnil i duch ústavu. Ústav se stále více otevíral. Přibývalo výjezdů, exkurzí, výletů, návštěv v rodinách, vycházek.

Od roku 1996 jsme začali spolupracovat kromě Prahy-Hodkoviček i s DDÚ Liberec a přijímat děti.

Zákon 109/2002 Sb. umožnil oddíly dětí přebudovat na rodinné buňky. Kapacita ústavu se snížila na 48 dívek. Ve druhém poschodí jsou tři rodinné skupiny a děti dokončující povinnou školní docházku. V 1. poschodí žije 24 dívek, které se profesně připravují v oboru provoz společného stravování, práce ve zdravotnických a soc. zařízeních. Některé pokračují ve studiu na civilních školách a zůstávají v naší péči i po dovršení zletilosti.

Zákony neumožňují následnou péči o již zletilé dívky. O některých propuštěných již nic nevíme, ale některé i nadále komunikují s našimi pedagogy a většinou nám svými životními postoji dělají radost.